

– Úgy tűnik, kiteljesedett több évtized néprajzi gyűjtő- feldolgozó- és elemző munkája. Az Európa Kiadó gondozásában nemrégiben jelent meg a Csongrád megye népművészete című kötet, s ennek mintegy tárgyi dokumentációja a most megrendezett állandó kiállítás.

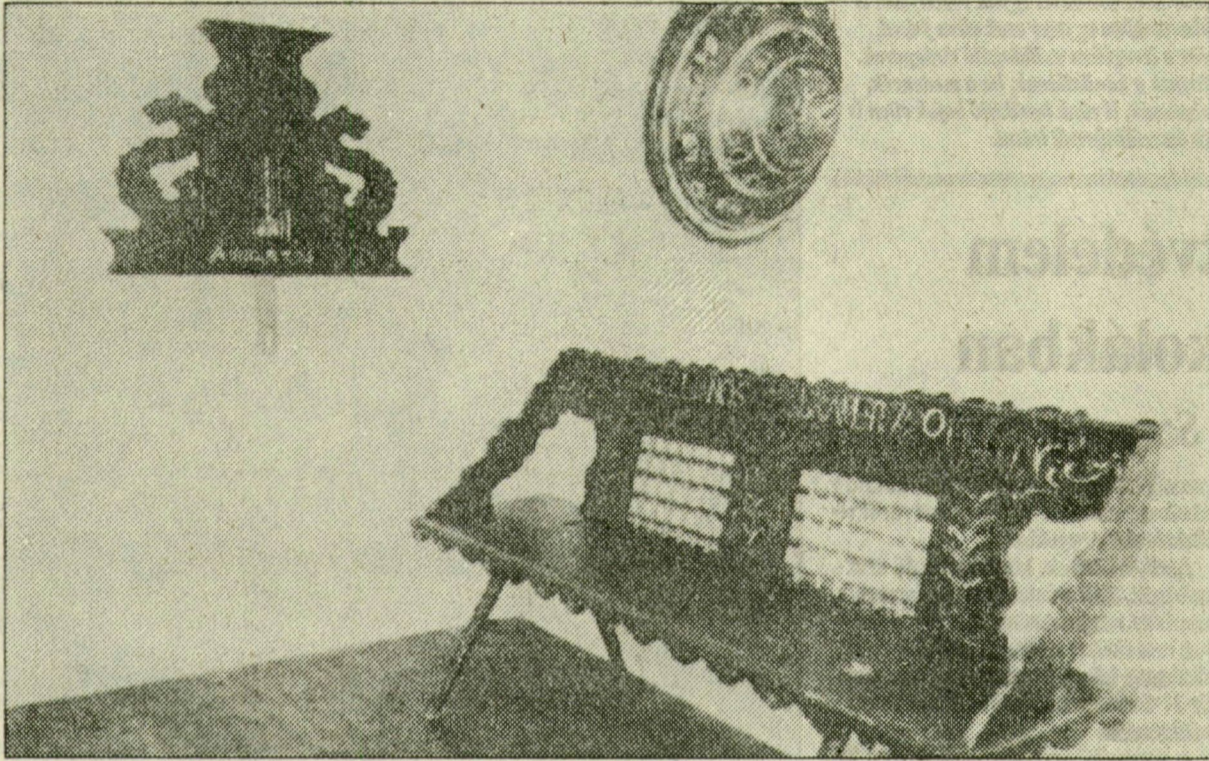
– Valóban így van. Az Európa Kiadó 1983-ban kötött szerződést a kötet elkészítésére. Hétéves előmunkálatok után egy munkaközösség kutató, elemző és feldolgozó tevékenységének eredményeként jelent meg a könyv. Harmadikként követve a Szolnok és Hajdú-Bihar megye népi kultúráját bemutató köteteket. Szerencsés megfontolása volt a kiadónak, hogy a sorozatban elsőként az alföldi tájegységek népi kultúráját vette sorra, hiszen ez a terület meglehetősen fehér folt volt a hazai néprajz térképén. Amikor évekként elkezdték az előkészületeket a felújítandó múzeum új kiállítási programjára, kézenfekvőnek tűnt, hogy Csongrád megye népművészetét reprezentáló szép tárgyak bemutatására kell vállalkoznunk, hiszen ezeket nemzedékek óta nem láthatta a közönség. Így a kötet mintegy tárgyasult illusztrációja lett a kiállítás, egy közösség hosszú kutatómunkájának eredménye. A bemutatott tárgyak jelentős részét néprajzi raktárunkból válogattuk, de kiállítottunk magángyűjteményekből, s felhasználtuk a fotótár és dokumentáció anyagait is. Hatalmas anyag áll rendelkezésünkre, a bőség zavarával küszködtünk, hiszen a múzeum emeleti nagytermében – amely egykor a Somogyi-könyvtár raktárhelyisége volt – 200 négyzetméter hasznos területen kellett nem zsúfolni, elegáns, szép kiállítást rendezni. Jó partnerre találtunk a Museion Kft.-ben és a kiállítás megvalósítójában, Kamarás Borbálában, aki olyan enteriőr és installációs rendet teremtett, mely üvegvitrinjeivel áttekinthető, szerkezetével pedig utal a barna kazettás mennyezetre. Hálás és szép feladatot jelentett számomra is, hiszen a múzeumban eltöltött 33 év alatt ez a harmadik állandó kiállítás, amelyet megvalósíthattam.

– Bizonyára nem volt egyszerű feladat eldönteni a kiállítás trendjét, meghatározni a válogatás szempontjait és metodikáját. Milyen megfontolásokat vezettek a kronológiai bemutatáshoz?

– E táj népművészeti hagyatékát valóban nem tematika szerint csoportosítottuk, hanem időrendben fűztük fel. Két évszázad történelmi ívéhez kapcsolódó népi kultúra talán izgalmasabb képet nyújt, mint az azonos tárgyak csoportosítása. Érzékeltetni képes a népművészet fejlődését, belső változásait; kapcsolódását az egyetemes művészet történetéhez és történelméhez; kötődését a parasztságot ért társadalmi és gazdasági motivációkhoz; és az ízlés változásaihoz, a divathullámzásokhoz. Négy korszakhatárt jeleztünk. Az elsőben a 18. század végi és 19. század eleji tárgyakat csoportosítottuk, a második korszak az 1860-as évekig terjed, a harmadik a századforduló első éveit, míg a zárószakasz az 1910 és 30. közötti tárgyakat mutatja be.

– Ez mindenesetre azt is mutatja, hogy a néprajzi időhatárok nem feltétlenül egyeznek meg a történelmi felosztásokkal. A történelmi kronológia lépéselőnye kimutatható a népi tárgyműveléssel és szellemi kultúrával összevetve.

– Valóban, a népi kultúra és a népművészet jelenségei nem kötődnek a történet-tudomány korszakhatáraihoz. A társadalomban zajló gazdasági, kulturális folyamatok, szellemi tendenciák és divatáramlatok megkétszerezve érkezik az alsóbb néprétegekhez, s ezek a közösségek nehezebben is dolgozzák fel ezeket a jelenségeket. Ebből a megközelítési metódusból, a kronológiai szemléletből

„N SZÉL JÁNOS URAMÉ 1790” – „Iluska az én nevem, mikor jó pálinka van benem, azért édes gazdám úgy igyál, hogy meg ne tántorogyl.”

Kétszáz év szép tárgyai

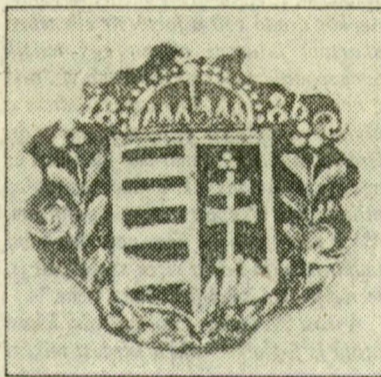
Új állandó néprajzi kiállítás a múzeumban

Ritkán adatik meg egy muzeológus életében, hogy több állandó kiállítás atyja legyen. A nemrégiben felújított és átformált Móra Ferenc Múzeum a közelmúltban Népművészet Csongrád megyében címmel új állandó kiállítást nyitott, amelynek rendezője Juhász Antal néprajzkutató, akit a minap neveztek ki a József Attila Tudományegyetem néprajzi tanszékére tanszékvezető docensnek. Így ez a tárlat múzeumi hatyúdának is tekinthető. Mindenesetre évtizedekre tárja a múzeumlátogató közönség elé azt a koncepciót, amely alapján a raktárak tárházából a múzeumi terembe kerültek kétszáz esztendő legszebb tárgyai. Juhász Antallal beszélgettem a kiállítás pompás enteriőrében.

következik, hogy az új állandó kiállításon előnyben részesítettük az évszámok tárgyakat, azokat a bútorkat, kerámiákat, faragványokat, amelyekre alkotójuk rávéste, festette, karcolta a készítés időpontját.

– Ha a különböző korszakok tárgyait vesszük szemügyre, melyek a legjellemzőbbek, a leginkább figyelemre méltóbbak?

– A 18. századból nem maradtak fenn tömegesen népművészeti tárgyak, de azért akad néhány szép és becses darab. Megjegyzem, hogy ezt az anyagot gazdagították a Bálint Sándor hagyatékából a múzeumba került szakrális tárgyak is. Elsősorban háztartási eszközök, a céhekhez kötődő iparos remek, bútorkat és cserépedények jelzik ennek az időszaknak népművészeti emlékeit. A paraszti ízlésvilág mellett már egy-két kézműves sajátos ízlésváltozata is jellemzően föltűnik. A válogatási szempontok kapcsán természetesen üvegtünk arra, hogy a 19. század elején a különböző népművészeti ágakban táji központok alakultak ki. A felosztás szerinti második időszakban ennek hangsúlyos szerepet szántunk. Sőt, igen jelentős újdonságnak számító megállapításokat is tehetünk. Az a nagyközönség számára is ismert volt, hogy a hazai fazekaskultúra egyik fontos központja már 200 évvel ezelőtt Hódmezővásárhely. Az már kevésbé volt köztudott, hogy Makó és Szeged is sajátos stílusjegyekkel jelentkezett a korabeli piacokon. Szeged nemcsak a mélybarna és kevésbé díszített cserépedényeivel lett ismert, de bizonyos bútorkatival, szakrális tárgyaival, majd később faragott dudafejével. Szentés, a fekete kerámia

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

hazája, és igen sajátos, jellemző szakrális tárgyai a református temetők gombos fejfái. A városok mellett két falu őrizte meg néprajzi identitását, az egyik Tápé, a másik Apátfalva. Ezeket a sajátosságokat is igyekeztünk hangsúlyozni és következetesen végigvinni a kiállításon. Mindezek mellett még egy nagyon fontos szempont lebegett szemünk előtt: szép tárgyakat igyekeztünk bemutatni. Így a látogatói gyönyörködhetnek pompázatos festett bútorkatban, változatos díszítésű cserépedényekben, kerámiatárgyakban, színes viseletekben.

– Ha a magyarság népi kultúráját vesszük göröcső alá, akkor kiderül, hogy a különböző műfajok más-más tájegységeken virágoztak. Vajon milyen hatások inspirálták egy-egy népi műfaj elterjedését, kiteljesedését, mások elsovadását, megszűnését?

– Bizonyára nem mondom újat, ha megemlítem, hogy a népi kultúra kialakulásában döntő szerepet játszik részint a természeti-földrajzi környezet, az

tudniillik, hogy milyen anyagokhoz jut hozzá a parasztember vagy a kézműves, milyen természeti közegben él, milyen földrajzi meghatározottság veszi körül; másrészt jelentősen befolyásolja ennek kialakulását a gazdasági-társadalmi viszonyok eredője, mert nem mindegy teszem azt, a világtól elzárt tanyavilágban élni, vagy polgárosodó városi közegben, gazdag nagybirtokon tevékenykedni, vagy jobbágyként-zsellérként tengetni az életet; harmadsorban befolyásolja ezen tárgyak megszületését a szűkebb táj és közösségének etnikai arculata, azaz, hogy szintenagy neppességől van-e szó, vagy keveredéssről, népek és nemzetiségek kölcsönhatásairól. Tájunkon a török alatt és után elsősorban a mezővárosi fejlődés lett jellemző. Szeged, a kász város tipikus példája ennek. Mindez erősítette a parasztpolgári rétegek megerősödését. Szegeden szabad parasztkat, környékén jobbágyok éltek, a városban egy vagyonosodó réteg alakult, mely egyre többet tudott költeni lakhelyére, bútorkatára, öltözködésére, lakhelyének berendezésére. Ez az igény kitermelt egy kézműves réteget, így egész kocsigyártó, szürszabó, fazekas dinasztiai alakultak ki. E táj népművészetének karakterét is ez a mezővárosias jelleg, ez a parasztpolgári karakter határozta meg. Ettől sajátos színtöltte a magyarság néprajzának, vagy szűkebb régióban gondolkodva az Alföld népművészeti térképének Csongrád megye.

– Emeljünk ki néhány tárgyat, azok jellemzésével próbáljuk bemutatni a kort, az ízlést, a létrehozó szándékot.

– Igen jellemző Csongrád megyére a festettbútorkat-készítés. A vásárhelyi, makói és apátfalvi festett bútorkat szinte vissza-

tükrözik e hétköznapi tárgyakban a református templomok festett kazettás mennyezeteit. Közülük is kiemelkedik az a rengópád, amely a korai dél-alföldi bútorkat legszebbike, s mely egy hódmezővásárhelyi kismemesé lehetett, legalábbis erre utal felirata: „N Szel János uramé 1790” – az N betű a tulajdonos nemesi származására utal, így a faragott és festett támlájú pad arra is bizonyíték, hogy a környék kismemeséi a helyi ízléssel megoldott bútorkatokat rendezték be otthonaikat. De hasonlókról árulkodnak a festett ággyvégek, menyasszonyos ládák, lócák. A fazekassággal kapcsolatban az ismert vásárhelyi stílusváltozatok mellett fontos megemlíteni a már idézett szegedi kultúrát. Az itteni mesterek nem tarkázták, nem virágoztak, a polgárosodó szemlélet igényeinek megfelelően sötétbarna, tükröz, visszafogottan karcoltatott vagy vésetten díszített kerámiákat készítettek, melyeknél a formán volt a hangsúly. A táj fazekas műhelyeiből kikerülő emberalakos, pálinkás butellákat gyakorta tréfás feliratokkal látták el, és persze az évszámot is belekarcolták az agyagba. Egy lányalakú, Szabó József makói műhelyében 1903-ban kikerült butellán a következő szöveget olvashatjuk: „Terka az én nevem Bugyi István iszik belőlem.” Egy 1910-es szegedi butella felirata pedig a következő: „Iluska az én nevem, mikor jó pálinka van benem, azért édes gazdám úgy igyál, hogy meg ne tántorogyl.” Rendkívül érdekes és csak Szegedre jellemző a szegedi dudafej-faragás. A századforduló helyi népművészetének ezen érdekes megnyilvánulásai kos-, kecske- és emberfejű faragványokkal ékesítették a bőrdudákat. Állatfejes variációk másutt is föltűnnek, de emberfejes és kiváltképp menyecskefejű dudák csak ezen a tájon fordulnak elő. A víz utáni polgárosodó parasztkat világának sajátos megnyilvánulásai ezek. Hasonlóan fontos kiemelni a tápi gyékénymunkákat. Természetesen az ország sok részén, vizek partján, tavak mellett, zombékos vidékeken élt a gyékénység, viszont csak Tápén maradt meg és teljesedett ki változatos formában. Hihetetlenül precíz munkát végeztek a dorozsmák kocsikészítők. A keceli kocsikovácsok mondták annak idején, hogy „lefelé észért, fölfelé pénzért járnak”. Ami azt jelentette, hogy délre, a dorozsmák kocsikészítőkhöz jártak ellesni a szakma titkait és mesterfogásait, majd északra, Pest-Budára vitték aztán eladni. Ezekről a híres kocsikról írta Tömörkény István: „Szép a kocsin a vasalás virágos, karikába hajló, szép vassugarak, mint folyondárok veszik körül az oldalcserepynt. Ezek a cífraságok tartják össze a kocsi foglalatját: e szép munka, ezt alighanem dorozsmák kovács csinálta, mert ahhoz fogható kocsikovács nincsen, mint a dorozsmák.” Hogy igaz-e, erről meggyőződhetünk a látogatók, hisz a zöldre festett, cífra vasalású dorozsmák löcsökocsi a kiállítás egyik slágerdarabja. A század elejének legteljesítősebb paraszti ruháit is bemutatjuk. Azt a viseletet, amelyről Mikszáth Kálmán így írt: „....Pompával, gazdagon öltözködnek. Száz ráncú virágos selyemszoknya suhog a többi tizenkettő fölött. Mert tizenhárom szoknyából áll egy rangos menyecske öltözkö, a hajadoné kilencből, mivel annak vékonyabbnak illik lenni, a derék drága, 40-50 forintos nagy selyemkendővel van átkötve, melynek rojtos vége a bokáig csüng le. A menyecskek kurta, többnyire egyszínű selyemujjast viselnek, melynek kaczabáj vagy a szabás változata szerint leves a neve...”

A kiállítás tárgyai mellett bőséggel olvashatunk idézeteket Tömörkény, Móra, Kiss Lajos, Bálint Sándor és Erdei Ferenc munkáiból, s a tárlatot egy nagyszerű fríz fogja egybe, mely korabeli városképeket, fotográfiákat, dokumentumokat mutat be.

TANDI LAJOS

